

Topgemaakt 2014

Verlag TOP Gemaakt – Symposium over de werkplaats als creatief kenniscentrum van de 21^e eeuw

2 en 3 oktober 2014 in TextielMuseum en Fontys Hogeschool voor de Kunsten te Tilburg

Inleiding

Het 'maken' staat volop in de belangstelling, van 3d-printen en bio zeefdruk tot hackathon. Terwijl kunstenaars en ontwerpers nieuwe concepten van maken verkennen, ontwikkelen werkplaatsen faciliteiten en expertise voor experiment en productie. Werkplaatsen creëren verbindingen tussen kunst en vormgeving, tussen traditionele en nieuwe technieken, tussen makers en opdrachtgevers uit wetenschap en bedrijfsleven. TOP Gemaakt is georganiseerd door de werkplaatsen Amsterdams Grafisch Atelier, Sundaymorning@ekwc, Beeldenstorm en Frans Masereel Centrum in samenwerking met DutchCulture | TransArtists, het TextielMuseum en het netwerk van 28 werkplaatsen in Nederland en Vlaanderen.

Tijdens het symposium is het *Platform Werkplaatsen* gelanceerd, een samenwerkingsverband van Nederlandse en Vlaamse werkplaatsen van alle disciplines en technieken voor kunstenaars en ontwerpers. Vier doelen die het platform zich in de aanloop naar het symposium heeft gesteld zijn: betekenis van werkplaatsen binnen en buiten de culturele sector onder de aandacht brengen, de onderlinge samenwerking en uitwisseling van kennis en ervaring, het in kaart brengen van het aanbod aan technische faciliteiten, kennis en expertise in Nederland en Vlaanderen en het toegankelijk maken van relevante ontwikkelingen binnen de sector. Tijdens het symposium is de ontwikkeling van Nederlandse en Vlaamse werkplaatsen aan bod gekomen door middel van lezingen en 'best practices' (dag 1) over onderwerpen waarmee de werkplaatsen op dag twee in werkgroepen aan de slag gingen. Dit verslag is een afspiegeling van deze twee dagen, waarin hoofdlijnen zijn weergegeven en aanbevelingen zijn samengevat rond thema's die dominant waren. De maatschappelijke relevantie van werkplaatsen staat centraal en het doel is dan ook om samen een nieuwe toekomstvisie te ontwikkelen.

Wat is een werkplaats? Of: De rol van ambacht

Volgens kunstenaar Cornel Bierens heeft ambachtelijkheid vaak nog steeds een negatief -tuttig en suf - imago, het zogenaamde bloemencorso-imago. Dat is volgens hem niet terecht, omdat ambachtelijkheid bij uitstek staat voor een sterke traditie en een glorieuze toekomst, voor verbinding en verankering. Bij de mens heeft volgens hem altijd de behoefte aan fysiek contact met materiaal bestaan. Kortom, het verlangen om ongedwongen dingen te maken, om van niets iets te maken is inherent aan de mensheid, net zoals een bloemencorso ook stevig geworteld is in een gemeenschap. Dit werd duidelijk in de installatie *Cadavre Exquis*, waarvoor het kunstenaarsduo Heringa/Van Kalsbeek een praalwagen opensneed en daarmee het ambacht – de kunde, het proces, de samenwerking en het maken - niet alleen in beeld bracht, maar ook een plek gaf binnen de kunstcontext, in dit geval het museum.

Ambacht is een doorlopend verschijnsel. Met name de jongere generaties hebben behoefte aan nieuwe verschijningsvormen waarmee ze bestaande patronen kunnen doorbreken. Handwerk staat opnieuw in hoog aanzien en jongeren profiteren van technologische veranderingen in de maakindustrie die ambachtelijkheid – het nieuwe maken – in de hand werken. Een ontwikkeling die volgens Bierens hierin een sleutelrol speelt is de 3D-printer. Dankzij de technologie ontstaat er een nieuwe samenleving waarin het voor iedereen mogelijk is om te scheppen, om contact te maken met materialen.

Ambacht betekent niet alleen de praktische uitvoering van een vooropgezet idee, want dat zou de industrie ook kunnen. Wat het verschil maakt is de ziel en de hand van de ambachtsman (de uitvoerder, de maker), die altijd aanwezig is en die voor het surplus zorgt dat de industrie niet kan creëren. In een werkplaats kan dat wel. Kunst en ambacht komen nader tot elkaar, omdat kunst een bezinsel is van het maakwerk. Bovendien, aangezien ambacht een tekort aan zelfreflectie heeft en kunst een overschot, gaan de twee elkaar complementeren. Onderzoeker Koen Brams schetst de gevolgen van deze toenadering als hij ingaat op de samenwerking tussen kunstenaar/bedenker en ambachtsman/maker. Want, waar eindigt het bedenken van een concept en begint het maken van een werk? Vanaf welk moment is de keuze voor een bepaalde technische uitvoering aan de orde en vanaf welk moment loopt de kunstenaar of de ontwerper tegen de grenzen aan van zijn of haar kennis op het gebied van materialen, technieken en apparaten en moet hij of zij een beroep doen op een externe technicus of ambachtsman? Worden die (externe) vaardigheden en kennis voldoende begrepen en gewaardeerd?

Volgens Brams, die de filosoof Vilém Flusser (1920-1991) citeert, bestaat er niet zoiets als het ondeelbare esthetische moment; zonder de bedenker (kunstenaar) bestaan immers geen uitvoerders. In de werkplaatsen voeren de makers vaak ideeën van kunstenaars uit. Deze scheiding tussen concept en uitvoering is dan ook de allesbepalende factor in de culturele sector. De samenwerking tussen kunstenaars en ambachtslieden verloopt echter niet altijd soepel. Ambachtslieden, in de praktijk van de Jan van Eyk Academie zijn dit de werkplaatsbegeleiders, leken soms niet bereid om hun kennis en kunde te delen. Brams (toenmalig directeur) dacht in eerste instantie dat dat kwam, omdat ze vreesden dat inwijding van anderen het einde van hun functie zou betekenen. Dit is echter niet het geval, omdat niemand alleen op basis van een verkregen toelichting de werkplaatsbegeleider zou kunnen vervangen. De reden die aan hun voorzichtigheid ten grondslag ligt, is mogelijk dat zij het eigen inzicht willen bewaken om ongewenste instrumentalisering door anderen te voorkomen; dat wil zeggen niet uit angst voor overbodigheid, maar om de functie naar eigen inzicht uit te kunnen oefenen. Bedenker en uitvoerder zijn gelijk aan elkaar, waarbij laatstgenoemde vaardigheden als nieuwsgierigheid, zelfreflectie en probleemoplossend vermogen kan inzetten om de omgang met anderen (o.a. de bedenker) vorm te geven.

Het draait bij werkplaatsen niet alleen om ambacht in de meest nostalgische zin van het woord. Eén van de conclusies van de paneldiscussie op de eerste dag was dan ook dat ambacht kan worden uitgelegd als de ruimte om betekenis te creëren. Bovendien is een werkplaats een (netwerk)plaats waarbij communicatie en kennisuitwisseling steeds belangrijker zijn geworden. Het beeld van werkplaatsen dat buiten de sector nog steeds hardnekkig bestaat, waarbij werkplaatsen worden gezien als in zichzelf gekeerde,

ontoegankelijke instellingen klopt vaak niet, maar het is wel zo dat werkplaatsen met hun betekenis nog meer naar buiten kunnen treden.

Reframen richting de samenleving

Volgens Dick Rijken, directeur van Steim, zal de culturele sector de komende jaren op een andere manier georganiseerd gaan worden. De hiërarchisch-industriële samenleving van de twintigste eeuw, waarin kennis en expertise centraal stonden, verandert in een netwerksamenleving. De tijd dat de culturele sector een interne logica had, waardoor de samenleving zich er niet mee kon identificeren, is voorbij. In de netwerksamenleving staat de expertise niet meer centraal, maar draait het om vernieuwing en betekenisgeving vanuit verbindingen en relaties. De infrastructuur wordt belangrijker dan de inhoud en het samenwerken gaat boven het specialiseren. Als gevolg hiervan is het werkplaatsen aan te raden om hun taken te herzien, waarna er gezocht kan worden naar nieuwe organisatievormen en relaties voor artistieke processen als reflectie en expressie.

Werkplaatsen dienen hun eigen rol te reframen en een nieuwe plek te zoeken in deze netwerksamenleving; het is volgens Rijken belangrijk voor werkplaatsen om zichzelf vorm te geven en te laten zien richting de samenleving. De missie, visie en strategie van de werkplaatsen moeten hiervoor gewijzigd worden. Fundamentele vragen gaan vanaf nu namelijk uit de praktijk voortkomen en relaties worden onderhandelbaar in plaats van vanzelfsprekend. De betekenis en beleving worden belangrijker dan technische vernieuwing, want innovatie en creativiteit worden pas interessant als ze aan deze voorwaarden kunnen voldoen. De culturele sector in het algemeen, en werkplaatsen in het bijzonder, kunnen betekenis op een professionele manier produceren en zo de kern van de (netwerk)samenleving vormen. De samenleving heeft baat bij de manier waarop er in werkplaatsen gekeken wordt. Methoden en vaardigheden die inherent zijn aan werkplaatsen kunnen namelijk ook daarbuiten nuttig zijn: het nemen van intuïtieve beslissingen, associatief denken, persoonlijke interpretatie, de omgang met een (on)gestructureerd proces, ontwerpdenken etc. Werkplaatsen hebben de mogelijkheid om multidisciplinaire hotspots voor talentontwikkeling worden op basis van vakmanschap en zij vormen de infrastructuur voor het faciliteren van betekenisnetwerken. Werkplaatsen mogen als een vrijplaats voor experiment fungeren binnen een toegepaste en relevante structuur.

Hoe toegankelijk wil je als werkplaats vervolgens zijn richting de samenleving? Het bereiken van leken vergt een andere aanpak en een ander verwachtingspatroon. Mogen ze alleen komen kijken of kunnen ze er ook zelf werken? Er kunnen eigenlijk geen randvoorwaarden worden gesteld aan de manier waarop een kunstenaar of andere bezoeker werkt, maar tegelijkertijd wil je als werkplaats ook een bepaald kwaliteitsniveau bewaken. Werkplaatsen worden uitgenodigd om hier goed over na te denken. Een inspiratiebron in dit verband kan bijvoorbeeld ontwerper Peik Suyling zijn, die in buurtwerkplaatsen samen met bewoners op locatie onderzoeksvraagstukken uitwerkt. Ook Steim dringt diep door in de samenleving door bijvoorbeeld muziekinstrumenten te ontwikkelen voor zorginstellingen.

Kennisdeling

Het is niet alleen belangrijk om de fysieke ruimte open te stellen, maar ook om anderen te laten profiteren van de kennis die in werkplaatsen wordt opgedaan. Kennisdeling vindt bij werkplaatsen op meerdere gebieden plaats, niet alleen op artistiek-inhoudelijk vlak, maar er wordt ook steeds vaker naar manieren gezocht om de opgedane kennis met betrekking tot technieken en materialen voor vakgenoten beschikbaar te stellen. Hoe gaan werkplaatsen om met de kennis die ze verwerven, in eerste instantie voor de mensen om hen heen, maar ook later? Hoe deel je kennis en hoe leg je het vast? Tijdens de werkgroep kennisdeling werden twee manieren besproken: digitale ontsluiting en een boek.

De Stichting Vrij Glas ontsluit en digitaliseert momenteel in samenwerking met het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie en Metamorfoze het vooroorlogse archief met zelfgemaakt lesmateriaal van de Nederlandse glaskunstenaar Falkema. Ook Sundaymorning@EKWC heeft in 2004 kennis gebundeld en in boekvorm gepubliceerd. Een publicatie sluit goed aan bij het doel van het EKWC om ontwikkeling in de beeldende kunst – en dan vooral met een focus op het medium - te stimuleren. Omdat veel artists in residence niet keramisch zijn geschoold, zijn ze vrijer om te experimenteren en beginnen ze niet direct met een probleem. Hierdoor ontstond de behoefte om nieuwe kennis te conserveren, waarna tweetalige, thematische werkbladen werden gemaakt. Uiteindelijk is er van deze informatiebladen een boek gekomen, gefinancierd door het EKWC zelf. Toch zijn de mogelijkheden van het boek beperkt, omdat je de materialen niet kunt voelen.

Instellingen als de Stichting Vrij Glas, Sundaymorning@EKWC en het TextielMuseum hechten waarde aan open source: vrij toegankelijke informatie. De Stichting Vrij Glas ontsluit het archief in de eerste plaats voor glascollega's, omdat kennisdeling altijd essentieel is geweest voor innovatie binnen de glasbeweging. Bij het EKWC wordt digitaal bijgehouden wat de artists in residence doen en deze informatie is vervolgens ook beschikbaar, voor andere artists in residence, maar bijvoorbeeld ook voor musea. Kunstenaars die een residency doen, moeten het hiermee eens zijn. Toch is het niet zo dat nieuwe deelnemers deze kennis automatisch krijgen aangereikt, omdat Sundaymorning@EKWC het experiment wil stimuleren. Het TextielMuseum zou ook graag ontwikkelingen open source willen vastleggen, maar het museum ervaart in de praktijk vaak dat dit moeilijk is, omdat niet alle ontwerpers graag informatie willen delen.

Als de kennis eenmaal beschikbaar is en gedeeld wordt, moet je deze dan ook nog vertalen naar verschillende niveaus en zo ja, hoe? Het publiek, zowel algemeen als specialistisch, is namelijk niet over een kam te scheren en wie zou dan de maatstaf moeten zijn bij het bepalen welke kennis zichtbaar gemaakt wordt en welke niet? Sommigen geven aan dat ze niet willen doorslaan in het terugkoppelen richting de samenleving, omdat er kennis verloren kan gaan als iedereen alles moet weten en begrijpen. De waarde van kennis kan nu eenmaal op verschillende manieren terugvloeien in de maatschappij; kunst kan deze vraagstukken ook alleen zichtbaar maken zonder deze op te lossen.

Samenwerking - onderling

Samenwerking, zowel tussen werkplaatsen als ook de samenwerking met kunstenaars en ontwerpers, is pas zinvol als deze betekenisvol en duurzaam is, maar het kan zowel op korte (bijv. artists in residence) als op lange termijn (bijv. uitwisselen van werkplaatsbegeleiders)

van belang zijn, omdat op die manier een breder spectrum geboden kan worden. Bij onderlinge samenwerking is het essentieel dat de werkplaatsen niet elkaars concurrent worden en daarom is het niet raadzaam dat iedereen hetzelfde gaat aanbieden. Het is beter om jezelf als werkplaats te onderscheiden door je te specialiseren. Hierbij valt te denken aan terreinen als techniek, locatie, toegankelijkheid, werkhouding, materiaal, de verbinding met andere disciplines en netwerken. Vervolgens kan de aanvullende expertise daar worden gehaald waar die al aanwezig is. Kortom, put kracht uit diversiteit. Mede door de crisis wordt elke werkplaats gedwongen om zich duidelijker te definiëren en dat maakt het zoeken naar samenwerkingsverbanden eenvoudiger; je weet daardoor precies wat je krijgt. Binnen het platform kan worden overlegd welke werkplaats wat (verder) ontwikkelt en kunnen bijvoorbeeld interdisciplinaire thema's geformuleerd worden. Bovendien kan het platform helpen om het verkeer van mensen op verschillende gebieden te organiseren; maak bijvoorbeeld kosteloze uitwisseling van kunstenaars tussen werkplaatsen mogelijk. Er is geen ultieme formule voor samenwerking, omdat elke samenwerking een ander karakter heeft, maar er zijn wel degelijk handvaten te bedenken.

Christophe Knoch uit Berlijn was uitgenodigd om te zien in hoeverre het platform op het gebied van strategische samenwerking kan leren van zijn initiatief *Koalition der Freien Szene*. De onafhankelijke kunstscene - ca. 50.000 kunstenaars van verschillende disciplines - in Berlijn kampte jarenlang met hetzelfde probleem als de werkplaatsen in Nederland en België, namelijk het gebrek aan zichtbaarheid. Individueel was het voor kunstenaars moeilijk om zaken voor elkaar te krijgen, omdat de politiek, pers, fondsen etc. alleen luisterden naar organisaties met duidelijk geformuleerde doelen en eisen. Dankzij het Berlijnse platform is er een diverse groep sprekers gevormd die naar aanleiding van plenaire sessies met (lokale) beleidsmakers in gesprek kan gaan – of andersom, omdat ze nu vindbaar zijn. Alle kunstenaars worden op de hoogte gehouden mits ze dat willen, bijvoorbeeld door middel van social media en een nieuwsbrief. Knoch is van mening dat je als platform de taal van de beleidsmakers moet spreken; de inhoud van kunst doet er niet toe, omdat het gaat om het beleid. Probeer direct met beleidsmakers te communiceren, nadat je je eisen hebt onderbouwd met informatie van anderen. Laat een toerismebureau bijvoorbeeld onderzoek doen naar de vraag in hoeverre toeristen waarde hechten aan een breed cultureel aanbod en naar een mogelijke invulling daarvan. Het hebben van een netwerk is essentieel voor kunstenaars en instellingen, niet alleen ten behoeve van kennis- en informatieuitwisseling, maar ook om contact te maken met de samenleving en zo de zichtbaarheid te vergroten.

Samenwerking - met partijen van buiten de sector

Samenwerking met andere disciplines en bedrijven is kansrijk, al is de opdrachtgever vaak nog gewend aan het artistiek-industriële complex, waardoor men elkaars manier van denken niet altijd inziet en begrijpt. Om samenwerking tussen ontwerpers, werkplaatsen en bedrijven te faciliteren, gaf het TextielMuseum de Nederlandse ontwerpers Kiki van Eijk en Scholten & Baijings de opdracht om een ensemble van een gedekte tafel te ontwerpen: Total Table Design. Dit resulteerde in gelimiteerde oplagen, die door vier bedrijven werden geproduceerd: het TextielMuseum, Royal Leerdam (glas), Cor Unum CC (keramiek) en Royal VKB. Het is een langdurig (2007-2014) en kostbaar project geweest dat veel lof heeft geogst, maar ook zeker leerpunten aan het licht heeft gebracht.

Door de ervaringen met Total Table Design, waar alle media-aandacht en opdrachten naar de ontwerpers vloeiden, is het bewustzijn bij het TextielMuseum gegroeid om al in een vroeg stadium zoveel mogelijk contractueel vast te leggen en om voorwaarden aan de samenwerking te stellen. Het aannemebeleid van het museum is kritischer geworden; de samenwerking moet tot unieke producties leiden en er moet een beloning tegenover staan. Het is co-creatie. Niet iedereen kan bij het TextielMuseum terecht, omdat het een vereiste is dat het artistieke waarde heeft. Ook commerciële partijen moeten aan bepaalde eisen voldoen. Het museum probeert voortdurend een goede balans te vinden tussen artistiek en commercieel: eenderde van de opdrachten is educatief (voor de collectie), eenderde van de opdrachten komt van buitenaf en eenderde is eigen label (niet gelimiteerd). Door de commerciële projecten worden andere, meer kleinschalige projecten mogelijk gemaakt. Bovendien kunnen spelers van buiten het veld helpen om tot nieuwe, verrassende inzichten te komen.

Omdat werkplaatsen vaak wel prototypes kunnen maken, maar geen productie kunnen draaien, probeert het TextielMuseum in die niche te stappen door de productiecapaciteit te vergroten. Vanuit het museum wordt weinig doorontwikkeld. Wanneer er toch partners nodig zijn, dan is dat een mogelijk verdienmodel, maar de receptuur is exclusief voor productie in het museum. Het TextielMuseum is bovendien, zoals eerder aangegeven, een open source instituut en dat is voor een partner niet altijd vanzelfsprekend. De resultaten van de samenwerking moeten bijvoorbeeld in de open opstelling getoond worden en dat is niet onderhandelbaar.

Verder wil het museum de samenwerking met jonge mensen gaan uitbouwen door middel van het scouten van jong talent (door conservatoren), educatieprogramma's, het faciliteren van afstudeeropdrachten en deelname aan het *European Textile Trainee* programma. Het museum stelt zes plekken voor afgestudeerden beschikbaar, waarbij het de helft van de kosten vergoedt. De museumbezoeker krijgt dit proces van idee naar product mee. Ook wil het museum graag meer samenwerken met het onderwijs door als educatieve werkplaats te fungeren; een orgaan als het platform kan bijvoorbeeld opleidingen (her)organiseren en stimuleren om kennis uit te wisselen.

Samenwerking - internationaal

Het Frans Masereel Centrum, het TextielMuseum, de Jan van Eyck Academie en het Amsterdams Grafisch Atelier hebben alledrie ervaring met internationale samenwerking. Zo organiseerde het TextielMuseum al zeven keer het eerder genoemde uitwisselingsprogramma *European Textile Trainee* (ETT), waarbij zeven internationale masterstudenten met een passie voor textiel elk jaar de gelegenheid krijgen om eerst in het TextielLab aan de slag te gaan en vervolgens stage te lopen bij gerenommeerde textielbedrijven in de omgeving van Como. Dit is een relatief duur project, waarin het TextielMuseum zelf veel investeert. Het Frans Masereel Centrum ontwikkelde samen met vijf Europese partners en met steun van de Europese Commissie de reizende tentoonstelling *Password: Printmaking*, waaraan ook residencies waren verbonden. Kortom, internationale samenwerking verschilt van rondreizende tentoonstellingen en conferenties tot stafuitwisseling en residencies. In hun ervaring lopen werkplaatsen en aanverwante

instellingen vaak tegen dezelfde problemen aan wanneer zij een uitwisseling aangaan met buitenlandse collega's.

Tot nu toe is er door werkplaatsen vrijwel uitsluitend met collega-instellingen in Europese landen samengewerkt in verband met culturele verschillen en om budgettaire redenen; internationale samenwerking kost namelijk veel tijd en geld. Het is dan ook van belang om de doelstelling al vanaf het begin duidelijk te formuleren en om genoeg tijd in te ruimen om het project door te spreken. Wees daarbij vooral selectief, want er komt veel op je af. Als potentiële partnerorganisaties onbekend zijn, dan is het toch belangrijk om elkaar eerst persoonlijk te ontmoeten, omdat het internet geen betrouwbaar medium is gebleken om partners te vinden. Samenwerken met andere culturen is niet altijd gemakkelijk, niet in de laatste plaats vanwege de taalbarrière en omdat de artistieke werelden verschillen. Een mogelijke oplossing hiervoor is samen te werken op het gebied van techniek, omdat dit universeler is dan de verschillende (beeld)talen. Kunstenaars kunnen ook onderdeel zijn van een eigen internationaal netwerk en daardoor kun je institutionele samenwerking, die vaak gebonden is aan subsidiestromen, omzeilen; de verantwoordelijkheid ligt dan veel meer bij de kunstenaar en zijn/haar contacten.

Bedenk dat de niveaueverschillen tussen internationale partners groot kunnen zijn. Het uitwisselen van medewerkers (en dus kennis) is daardoor in de praktijk meestal nog steeds vooral nuttig voor de buitenlandse partner, omdat het niveau in Nederland en België in verhouding erg hoog ligt. Het nadeel van een kortstondig bezoek van een buitenlandse kunstenaar is dat de ontvangende instelling in verhouding veel input moet leveren. Kortom, een continuüm, bijvoorbeeld door contact met alumni, is belangrijk. Voor instellingen die weinig tot geen ervaring hebben met internationale samenwerking kan het platform als een belangrijke bron van informatie fungeren. Bovendien zou het platform kunnen faciliteren, als aanspreekpunt in de verbinding van partners en bij het organiseren van workshops over (EU-)aanvragen.

Conclusie: Hoe nu verder?

Een kerntaak van het platform is om de zichtbaarheid van de werkplaatsen te vergroten, bijvoorbeeld door middel van publicaties en symposia. Daarnaast moet het samenwerking en kennisuitwisseling faciliteren en stimuleren. Verder moet er nagedacht worden over de structuur - hoe organiseer je het netwerk? – en moet er inhoudelijk een positie worden bepaald. Een fysiek secretariaat met iemand als aanspreekpunt is wenselijk, evenals een digitale sociëteit voor de uitwisseling van informatie.

Om vindbaar en dus zichtbaar te zijn moeten werkplaatsen zichzelf (her)definiëren en reframen. waarna er op de website van het platform bijvoorbeeld met tags gewerkt kan worden om zo een passende werkplaats te vinden. Bovendien zouden de werkplaatsen elkaar de komende tijd beter kunnen leren kennen door bij elkaar langs te gaan, hetzij geïnitieerd door henzelf, hetzij door middel van het platform. Hierdoor wordt het ook makkelijker om (internationale) samenwerkingsprojecten op te zetten.

Opleidingen verwijzen vaak niet door naar werkplaatsen en ook daar ligt een taak. Het zou een goed idee zijn om de werkplaatsen te integreren in de opleiding door bijvoorbeeld de

mogelijkheid te bieden om in het eerste studiejaar een verkennend traject bij een werkplaats te volgen, in het tweede jaar een pilotopdracht te doen en in het derde jaar een afstudeeropdracht.

Dit symposium is uiteraard slechts het begin geweest. Eind december vindt een kleinschalige bijeenkomst plaats om het Vlaamse symposium van volgend jaar voor te bespreken. Iedereen is uitgenodigd om hier input voor te geven. Verder gaat het platform in gesprek met het Platform Beeldende Kunst en het Theaterplatform om zo sterker te staan en de zichtbaarheid te vergroten, ook richting de overheid. Het contact met andere vakverenigingen (ontwerpers, architecten etc.) in Nederland en België wordt eveneens geïnitieerd. In België zijn het Frans Masereel Centrum en FLACC voortrekkers op dit punt. Tot slot biedt Dick Rijken, directeur van Steim, iedere deelnemer van dit symposium een gratis workshop reframing aan. Meer informatie hierover is binnenkort te vinden op de website van TOP Gemaakt.